

kulturni identitet i pripadnost srednjoeuropskom socio-kulturnom krugu. Iz tih razloga razumljivi su i zakašnjeli odjeci ilirskog pokreta čije će parole tek početkom 20. stoljeća naići na plodno tlo u Osijeku i umnogom su slabijeg intenziteta no što je to bio slučaj u Zagrebu.

Stoga nas Alen Biskupović, ujedno i profesor germanistike, svojom knjigom u kojoj minuciozno iščitava kazališnu kritiku unutar osječkih tiskovina na njemačkom i hrvatskom jeziku – Carla Bende i Josipe Glembay u „Slavonische Presse”, Andre Morića, Ivana Krstitelja Švrljuge i Dragana Melkusa u „Narodnoj obrani”, Otta Pfeiffera i Ivana Krnića u „Die Drau” te Ernesta Dirnbacha i Franje Bartola Babića u „Hrvatskom listu” – posredno navodi na promišljanje može li se u opisanom *germanskom* okruženju na početku 20. stoljeća u Osijeku tražiti sadržajna i inspirativna podloga za izrastanje i obogaćivanje hrvatske kulture na kraju 19. i početku 20. stoljeća? Preciznije, možemo li dugogodišnju suživljenost teatra na njemačkom jeziku s Osijekom promatrati ne samo kao *tuđinski* element, *instrument germanizacije* koji je u određenom vremenu izvršio kulturnu misiju na stranom, no svima razumljivom jeziku, već i kao organ koji je oformio kazališnu publiku, približio je i zbližio s teatrom i stvorio od nje aktivnog kritičkog sudionika? Koji je otvorio kazališnim djelatnicima i mogućnost izobrazbe

u kojem od kulturnih centara Monarhije? Usto i ponudio osječkom hrvatskom kazalištu pojedine glumce i redatelje, glumačke uzore i dramske pisce, ali i financijsku pomoć te kazališne prostore, što je u konačnici moglo rezultirati ubrzavanjem procesa osnivanja i etabliranja drugog stalnog hrvatskog glumišta u Hrvatskoj.

A neposredno je riječ o vrsnoj stručnoj studiji u kojoj se analizira, deskribira, sintetizira, komparira i eksplicira vrijednost i važnost osječke kazališne kritike u četirima početnim desetljećima 20. stoljeća, neovisno o jeziku na kojem je kritika pisana, ali i na kojem su predstave igrane, čime je omogućen uvid u tijek kritičke misli o osječkim dramskim premijerama, pri čemu Alena Biskupovića zanima sam odnos kritike prema hrvatskom i njemačkom kazalištu, predložku, pojedinim elementima scenske izvedbe, kritičareva subjektivna polazišta i estetske vodilje.

Nadopunjuje svojom knjigom, koju će biti nemoguće zaobići pri svakom sustavnijem promišljanju o povijesti osječkih kazališta, rečenice ispisane rukom uvaženih teatrologa Nikole Batušića, Antonije Bogner Šaban, Stanislava Marijanovića, Vlade Obada, Branka Mešega, Dragana Mucića, Gordane Gojković, a prije njih i Ivana Floda, Kamila Firingera, Tome Matića i Josipa Bösendorfera. ■

Ivana Sajko

Željezo, 2170

PREDGOVOR

DRA
ME

Kratki tekst *Željezo, 2170* premijerno je izveden 3. listopada 2020. godine u režiji Julie Wissert, nove ravnateljice teatra Dortmund. Tekst je bio naručen za projekt 2170 - Was wird die Stadt gewesen sein, in der wir wohnen werden, koji je već svojim naslovom upućivao na istodobnost gramatičkih i realnih vremena. Isprepletene perspektive prošlosti i budućnosti nosio je i datum premijere, što je odgovarao obljetnici rušenja najveće sinagoge u Njemačkoj 1938. godine na čijem je mjestu potom sagrađeno dortmundsko kazalište. Projektom se trebala otvoriti sezona 2020./21. i pokazati spremnost nove uprave da se bavi temama skrivenim ispod flastera, manje vidljivim društvenim akterima, na tragu politike teatra Maxima Gorkog u Berlinu. Sve to, naravno, unutar okvira koje stroga hijerarhija i čvrsta produkcijska struktura njemačkih kazališnih institucija ostavljaju autorima. Za projekt je uz mene pisalo još četvero pisaca ne-njemačkog porijekla: Luna Ali, Sivan Ben Yishai, Akin Sipal i Karosh Taha.

Sredinom veljače 2020. godine, tek nekoliko tjedana prije početka pandemije u Europi, posjetila sam u Dortmund s namjerom da provedem neko vrijeme u Nordstadtu, radničkom getu smještenom sjeverno od željezničke pruge koja presijeca grad. Nordstadt je osmišljen krajem 19. stoljeća kao velika stambena zona za inozemne radnike željezarije i rudnika, samodostatna i izolirana, s tek dvije prometnice koje vode prema gradskom centru. Tridesetih godina dvadesetog stoljeća to je urbano područje brojilo preko 75 000 radnika tradicionalno komunističkog ideološkog opredjeljenja koji su se žestoko sukobljavali s rastućim nacionalso-cijalizmom. Zbog ekonomske važnosti za nacističku vojnu industriju, Dortmund je krajem Drugog svjetskog rata postao najbombardiraniji grad Trećeg Carstva, a u samom je Nordstadtu uništeno 85 % stambenih zgrada. U procesu poslijeratnog oporavka njemačko je ekonomsko čudo iznova ispunilo Nordstadt radnicima iz Turske, Španjolske, Portugala, Italije i Jugoslavije. No samo na

nekoliko desetljeća, jer su se rudnici i prateća industrija zatvorili u velikom planu strukturalne promjene. Takozvani Strukturwandel pogodio je cijelu Rursku oblast, a stanovnici Nordstadta najednom su se našli bez sredstava za život u zapuštenim zgradama prekrivenima sivom prašinom.

S Nordstadtom me je upoznao Mirza Demirović, socijalni radnik velika srca čije radno mjesto zapravo predstavljaju ulice Nordstadta na kojima poznaje gotovo svaku obitelj, svako dijete, svakog dilera. Međutim, Mirzin su glavni fokus problemi romske manjine, ljudi koji putuju iz Bugarske i drugih dijelova Europske unije najčešće nasamareni obećanjima da ih u Nordstadtu čeka bajka o boljem životu, stan i posao. Mnogi se od njih tako nađu na nekom nepoznatom raskršću, u stigmatiziranom dijelu grada čiji jezik i kodove preživljavanja ne poznaju. Ideja o Romima kao vječnim izuzecima napretka, tragičnim junacima i skupljačima perja koji u sebi nose neobjašnjiv otpor prema vlastitoj afirmaciji, u pogledu ostatka Dortmunda prema Nordstadtu dobiva svoju potvrdu. Mirzina je misija promijeniti taj pogled ujedno mijenjajući i odnos Roma prema vlastitim mogućnostima. Šetajući uokolo Nordmarkta, glavnog okupljališta Nordstadta, Mirza mi je pokušavao dekodirati scene koje vidim. Spuštanje roleta u prizemlju znači da će gospođa upravo zaraditi dodatni novac na prostituciji. Školarci koji krstare uokolo sa školskim torbama zapravo prenose paketiće droge što pripadaju starijoj braći. Grupa tinejdžera koji pred zgradom slušaju glazbu ujedno prodaju i djevojčicu u trenirci naslonjenu uza zid. Židovi su također tek na izgled kuće, jer su iza njih dotrajale stambene strukture bez struje i vode. Impozantni bijeli Mercedes među svatovima što su okupirali cestu samo je posuđen statusni simbol, sutra će mladenci opet hodati pješke. Iz Mirzinih priča koje nisu mogle stati u naručeni format teksta, ispisala sam nekoliko mogućih situacija. Ništa nije bilo izmišljeno, već tek prilagođeno jeziku. Hvala ti, Mirza.

Ivana Sajko

Željezo, 2170

(Theatre Dortmund, listopad 2020.)

DRA
ME

Tamo su ljudi sretni ili ne postoje,

rekao je otac kada smo krenuli i dignuo ključ u zrak,
prodao je zadnje što smo imali, par kokoši i sve staro željezo,
čak i limene ploče koje su bile krov naše kuće,
kao i limene ploče koje su bile zidovi naše kuće,
cijelu našu kuću za taj jedan ključ,
rekao je da spakiramo posteljinu i rodbinu i kekse za put,
pa smo putovali danima ili tjednima, ne sjećam se,
otac nas je tapšao po leđima i davao nam čvrge,
pokazivao nam je gradove u daljini i vjetrenjače uz cestu,
ponosan, kao da ih je sam sagradio:

ovdje se, evo, može živjeti i od zraka,

na putu za 2170. otac se ponavljao kao pokvarena ploča,
ovdje ćemo biti sretni ili nas neće biti, govorio je i smijao se od uha do uha,
svi smo se smijali od uha do uha i zamišljali kako li će uopće izgledati budućnost:

hoće li zrak imati okus mesa ili okus krumpira?,

sestra je tvrdila da će njezin zrak imati okus Coca-Cole,
ja sam govorio da će moj zrak imati aromu lješnjaka,
pa sam turio glavu kroz prozor i lizao vjetar,
sve dok se tetka nije izderala da zatvorim prozor:

ma pusti djecu da se igraju, mirno je uzvratila majka,

gledala je van, u te gradove u daljini, u te vjetrenjače uz cestu,
i govorila sebi u bradu:

nećemo li ipak ostati gladni?

iskrcali su nas iz kombija na nepoznatom raskršću,
otac je zauzeo pozu vojskovođe i digao ključ iznad glave,
zasjao mu je u ruci kao mač,
to je dakle ključ kojim ćemo otvoriti vrata obećanog svijeta,

sjedili smo na našim paketima i čekali da ih otključa,
pa da uđemo u budućnost ili nestanemo,
sestru je bilo malo strah,

bez brige!,

otac je znao što radi, adresa je bila iza ugla,
pratili smo ga kako odlazi, pratili smo ga kako se vraća
još uvijek držeći ključ poput mača u ispruženoj ruci,
adresa je zapravo bila iza drugog ugla, rekao je otac i opet otišao, pa se opet vratio,
nije bila ni tamo, nego malo dalje, zapravo preko puta, to jest, s druge strane parka,
jedan kućni broj niže, ili dva kućna broja više, ili možda u dvorištu?,
odlazio je i vraćao se, i više nam nije dijelio čvrge nego šamare,
trudili smo se i dalje smijati, ali nije išlo,
majka je šutila, sestra je plakala, tetka je pušila:

plači, samo plači, neće ti pomoći,

promatrali su nas s prozora, iz dućana, kroz rolete i špijunke,
sjedili smo na paketima s posteljinom i čekali da otac pronađe tu bravu,
tip koji je prodavao zjake u parku dao je znak tipu koji je sjedio na klupi,
tip koji je sjedio na klupi dao je znak tipu koji je prešao cestu,
tip koji je prešao cestu dao je znak tipu ispred mesnice
i upro prstom na nas,

slijedili smo ih do podruma gdje su bili naslagani madraci,
kliknuli su gore dolje prekidačem da nam pokažu da svjetlo ne radi,
odvrnuli su slavinu da nam pokaže da vode nema,
sestra je vrisnula da se boji štakora,
tetka je odbrusila nek' začepi,
a majka je pitala:

koliko košta?,

odgovorili su joj da je cijena 30 eura po madracu:

ni govno nije besplatno,

tako smo prvi put kupili govno,
jedan madrac za nas petero, ležat ćemo sestra, ja i tetka,
majka će stajati, a otac će se već snaći,
jer neće trajati dugo:

sutra ćemo ionako pronaći ona vrata,
zar ne?

ha ha ha, nasmijao se tip koji je stajao iz mesnice,
ha ha ha, nasmijao se tip koji je prešao cestu,
ha ha ha, nasmijao se tip koji je sjedio na klupi,
ha ha ha, nasmijao se tip koji je prodavao zjake u parku i namignuo sestri:

2170. je s druge strane pruge,
lijepo se vidi s vrha nebodera,
ako dođeš sa mnom, mogu ti je pokazati,

rekao sam mu da mi ne dira sestru,

sutradan je otac bijesno vitlao ključem,
urlao je da će ubiti i njih i sebe i nas,
vikao je da ljudi idu i na Mjesec, a mi ni u 2170.,
te da od svega nastane nešto, samo od nas nikad ništa,
onda je zabio oštricu ključa u prsa, pao na koljena i plakao,

tako smo nestali,

majka je izvukla ključ iz očeva srca
i objesila mi ga oko vrata:

budi kao željezo, sine,
željezo preživi i požare i poplave i štakore,
željezo preživi i poraz i prezir i hrđu,
budi kao pijuk i lopata ostavljeni u rudarskom oknu,
budi kao neaktivirana bomba pod asfaltom obližnjeg raskršća,
budi strpljiv i čekaj da te iskopaju,
i ne zaboravi da se i od starog željeza može umijesiti kruh,
i od starog se željeza može prehraniti obitelj,
i sa starim se željezom može platiti govno,

otada sam željezo,
ne mogu se slomiti,

kad me pitaju tko sam, kažem nitko,
kad me pitaju kamo idem, odgovorim nigdje,
kad me pitaju što radim, odgovorim ništa,
jer ljudi poput nas uvijek rade ništa i idu nikamo,
kaskaju za vremenom i nikada ne prelaze prugu,
ne koriste ruke, ne koriste ni glavu,

ljudi poput nas niti nemaju glavu,

tako veli otac,
leži na podu s ranom u srcu
i više ne razmišlja o budućnosti,
za vlastito dobro

no sestra opet plače,
ona više ne može jesti taj kruh napravljen od starog željeza,
ona više ne može trpiti taj mrak, te štakore i tu paučinu,
ona ne želi biti ni pijuk ni lopata ni bomba,
ne želi čekati da je iskopaju:

budućnost je sad! sad! sad!,

sestra vrišti sad! sad! sad! i najradije bih je opalio preko usta,
veli da će ipak koristiti i svoje ruke i svoju glavu, jer bez njih ne može splesti pletenicu,
a pletenica joj treba da se izvuče iz govana i prijeđe tu prugu,
treba joj krasna i duga pletenica,
jer i naša je susjeda imala krasnu i dugu pletenicu kad su po nju došli mercedes i svatovi,
pa se u bijeloj haljini i potpeticama od deset centimetara prošetala do auta,
ušla i otišla, ušla i otišla,
djelovalo je tako lako:

brate, i ja ću jednom imati bijeli mercedes okićen mašnjama,
i ja ću jednom naljepiti nokte i trepavice,
i ja ću jednom obući cipele u kojima se ne može hodati,
no ja ću u njima plesati sve do zadnjeg sjedišta,
pa ću ući i otići preko pruge,
ući ću i otići i nikada neću zahrđati,

samo da se lijepo počesljam,

i sestra zbilja češlja kosu,
povlači češljem odozgo prema dolje,
deset, dvadeset, pedeset puta,
a onda od kose veže pletenicu čvrstine konopa,
poput one kojom se princ uspuzao u kulu Zlatokose,
a po kojoj će se netko uspuzati i do njezine kule,
zapravo se neće uspuzati, nego je samo primiti za kosu i povući,
i neće biti princ, nego onaj tip koji prodaje zjake u parku i dijeli slatkiše,
ponekad mi pokloni čokoladicu ili žvaku,
pita me kako je sestra, ali mu ne odgovaram,
koliko joj je godina, također mu ne odgovaram
samo mu ponovim da mi ne dira sestru,

prekasno,

jer još prekjučer joj je dao žvaku,
na unutarnoj strani papirića bila je tetovaža leptira,
pitao ju je gdje će zalijepiti tetovažu,
a sestra se samo smješkala kao glupača:

tajna,

jučer ju je povukao za pletenicu i nagovarao je da mu pokaže tajnu,
od previše se tajni može razboljeti,
rekao je da će je povesti preko pruge,
rekao je da će joj pokazati kako izgleda 2170.:

bil je kao u snu,

čistim paučinu sa sestrine kose dok mi pripovijeda taj san,

kako se popela na neboder sa stotinu vrata i sedamnaest katova,
a na zadnjem je katu ugledala budućnost s druge strane pruge,
pod bistrim plavim nebom bliještala su stakla grada,
a povjetarac je nosio proljetni zrak,
isplazila je jezik i kušala ga,
zbilja je imao okus Coca-Cole,
polizala ga je do zadnje kapi,

onda se probudila,

ulazim u isti neboder sa stotinu vrata i sedamnaest katova,
guram svoj ključ u prva vrata, guram svoj ključ u stota vrata,
otvaram ih,
prolazim praznim prostorijama i čitam poruke po zidovima,
na svakom zidu nacrtano srce ili kurac,
a kraj svakog crteža nečije ime,
čitam sestrino ime,
prilazim prozoru i zbilja vidim plavo nebo i blještava stakla grada,
jasno vidim i prugu koja me od njih razdvaja,
odavde se čini lako,
samo bih je treba prijeći,

ali neću,
jer ljudi poput nas ne idu nikamo,
ljudi poput nas ne prelaze prugu,
ljudi poput nas ne razmišljaju o budućnosti,
za vlastito dobro,

u ruci držim ključ, sjaji se poput mača,
trebam naći tipa koji prodaje zjake u parku i dira mi sestru,
trebam naći sestru koja lijepi tetovaže leptira po bokovima,
trebam joj oštricom svog ključa prerezati pletenicu,
trebam je opaliti preko usta,
trebam joj polomit noge,
za njeno dobro,
trebam joj reći:

budi kao željezo,
strpljiva,
čekaj da te iskopaju.

.

Nina Mitrović

Žudnja

Lik:

Ona
djevojčica, djevojka, žena
40 godina

Napomene

Ovo je monodrama za nju. Ali i njenu majku i tetku. Te još poneku ženu ili tek glas.

Dešava se u sadašnjosti, u ovome trenu. I sjećanjima koja pripadaju daljoj i bližoj prošlosti. Mjesto radnje nije fiksirano. Kao ni sama radnja.

Rekvizita je proizvoljna. Možda su to fotografije, obiteljske. Kava koju netko nije popio. Tek otvoren parfem. Na brzinu skuhan ručak. Stare zavjese. Telefon koji zvoní. Ručnik oko tijela gole žene. Šminka koju stavlja na lice da sakrije sve ono što o sebi otkriva.

Stanje lika se izmjenjuje, od potpune uronjenosti u emociju do hladnog iznošenja činjenica. Te su izmjene nagle, gotovo na rez.

Crtica (-) na lijevoj strani označava promjenu lika. Crtica (-) u sredini označava promjenu stanja, teme, emocije.

Ovaj monolog je struja svijesti i tako ga treba izvoditi. Bez sentimenta i patetike. Ogoljeno.

DRA ME

Kurva je bila.

-

Stara cura. Nesretnica. Jadna žena. Nikad se nije udavala. Ta se na veliko karala. Nema s kim ta nije bila. Brakove razarala. Onog finog čovjeka, jel ga znate, fini ljudi, sve ih sjebala, pročulo se, on naivac-

-

Bilo je još puno toga. Ni ne sjećam se svega. Šta se pričalo o njoj. Uvijek s nekim prezirom, gađenjem, s visoka, sudili su joj svi, a nisu se nikad zapitali, imamo li pravo na to? I koliko uopće o nekome znamo?

-

Kurva je bila moja tetka, mamina sestra, meni najdraža.

Kad me niko nije razumio, ona je bila tu.

Kad me niko nije volio, ona me grlila.

Kad sam je trebala, ona bi rekla-

-

Šta te muči? Jel muškarac? Je. Šta će drugo bit. Znam šta pričam. Mučiće tebe svašta kroz život. Sve nas muči. Posao. Prijatelji. Obitelj. Djeca. Al nikad te ništa neće moći tako razoriti kao muškarac. Znam o čemu govorim. Iste smo nas dve u tome.

-

Kurva je bila moja tetka.

Karala se sa svima. Nikad se nije udavala.

Razumjela me je. I ja sam je voljela.

I danas je volim.

Ovo je ona. Ima pet godina. Moja mama ima osam. Na bazenu su. Sjede jedna pored druge, toliko daleke. Mama je već tu iznad svih, mala gospođa, fina dama. Hladna. Isti bazen. Nekoliko godina kasnije. Moja mama ravna ko daska. Tri godine starija. Moja tetka sa sisama ko da ih je preko noći napuhala. Tu ima petnaest godina. Mama gleda u kameru. Smješak je tu. Ali ona je negdje drugdje. Moja mama je uvijek bila hladna. Katkad sam imala